

QADIMGI MISR MADANIYATI

Denov tadbirkorlik va Pedagogika institute talabasi

Xushbaqov Farrux

Email: farruxxushbaqov46@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada qadimgi Misr davlatining madaniyati, xudolari, yozuvi, va misr tarixining davrlashtirilishi haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: "Iyeroglif, Sarkofag, Osiris, Xatxor, Geb, "Gerziy davri", Papirus, "Kanopa", "Ilohiy so'z", Liviya-Says.

Qadimgi Misr: Misrda odamlar paleolit davridan boshlab yashaganlar. Miloddan avvalgi 10—6ming yillikda Nil atrofidagi savannalarda tarqoq yashagan qabilalar terimchilik, ovchilik, keyinroq esa baliq ovlash bilan shug'ullanishgan. Ular orasida kad, som xalqlariga mansub qabilalar, barbarlar va kushitlar bo'lib, ularning aralashuvidan miloddan avvalgi 4 ming yillikda Misr xalqi vujudga kelgan. Aholi nufuzining ortishi chorvachilik va dehqonchilikka o'tishni tezlashtirgan, bu esa hududiy jamoalarning paydo bo'lishiga olib kelgan.

Dehqonchilik qilish uchun kanallar, to'g'onlar qurish zaruriyati tug'ilgan, buning uchun esa o'zaro urushlarda asir tushgan qullar mehnatidan foydalanilgan. Natijada jamoada ijtimoiy tabaqalanish ro'y berib, urug' zodagonlari ajralib chiqqan, qabila sardorlari podshohchalarga aylangan. Bir qancha mayda quldorlik davlatlar vujudga kelgan. Keyinchalik ular o'rtasidagi kurash natijasida, shimolida Quyi Misr, janubida Yuqori Misr podsholiklari tuzilgan. Miloddan avvalgi taxminan 3ming yillikda ikkala podsholik birlashib, yagona davlat barpo bo'lgan. M.ning key-ingi tarixi 5 asosiy davrga bo'linadi: Ilk podsholik (miloddan avvalgi taxminan 3000—2800), Qadimgi podsholik (miloddan avvalgi taxminan 2800—2250), O'rta podsholik (miloddan avvalgi taxminan 2050—1700), Yangi podsholik (miloddan avvalgi 1580—1070), So'nggi (Liviya-Sais va Eron) davr (miloddan avvalgi taxminan 1070—332).

Qadimgi Misr Afrikaning shimoliy-sharqida, Nil daryosining quyi oqimida joylashgan qadimiy davlat. Qadimgi Misr madaniyati Nil vodiysida vujudga kelib, Orta yer dengizi mamlakatlari (Falastin, Suriya, Livan, Turkiya), qisman Gretsiya va Italiya hududlariga yoyilgan va rivoj topgan. Nil (arabcha: النيل annīl, inglizcha: Nile) Shimoli-sharqiy Afrikada joylashgan dunyoning eng uzun daryosi. U 6,650 km uzunlikka ega bo'lib, o'nta davlat bo'ylab oqib o'tadi, «Sen buyuksan, Nil! Sening suvlaring xudolarga va odamlarga hayot baxsh etadi». Osirisga bagishlangan qadimgi Misr madaniyatida Ramzes IV aynan shunday kuylaydi va aytish mumkinki, ushbu misralar mamlakat tarixi va madaniyatining mohiyatini yorqin aks ettiradi. Zotan, Gerodot ota mazmundor va ta'sirli qilib

aytganidek, Misr – Nilning in'omi. Bu daryo Efiopiya tog'laridan tushib, orta Yer dengiziga yetib kelguncha yuzlab kilometr Afrika qumliklari oralab o'ziga yol ochib boradi. Nilning ikkala qirgogida hayot qaynaydi. Odamlar Nilni ilohiylashtiradilar, unga siginadilar. Nil va uning atrofidagi hosildor yerni misrliklar dunyoda hamma narsadan yaxshi koradigan, ozlarining san'at asarlarida aks ettirishni sevadigan gulga – nilufarga oxshatishgan.

Dastlabki kalendar qadimgi Misrda yaratilgan. Misrliklar oz hayotini Nil daryosisiz tasavvur etisha olmaganlar. Nil daryosining suvi ular uchun hayot- mamot masalasi edi. Ayni paytda ular uchun Nil daryosi suvining qachon toshishi vaqtini bilish ham nihoyatda muhimahamiatga ega bolgan. Misrliklar Nil daryosining keyingi toshqiniga qadar kanallarni tozalab, togonlarni tuzatib qoyishlari kerak edi. Kundalik kuzatuv daryoning yanagi toshqiniga qadar oradan 365 kun otishini korsatgan. Shu tufayli misrliklar 365 kunni 30 kunlik qilib, 12 oyga bolganlar. Qolgan besh kunni yil oxiiiiga qo'shimcha sifatida joylashtirganlar. Shu tariqa ilk kalendar vujudga kelgan. Misr kalendari

Qadimgi Misr xudolari: Qadimgi Misr xudolari va ma'budalari murakkab va mavjud bo'lgan narsalar edi. Madaniyat rivojlanganidek, xudolarning aksariyati va ular namoyon etgan narsalari ham shunday edi. Mana, qadimgi Misrning taniqli xudolari va ma'budalari.

Anubis - marhumlar va mumiyolanganlar xudosi Anubis, o'lim va embalmingning Misrdagi cho'qqilarni boshqaradigan xuddi va nepuslar tomonidan Osirisning o'g'li, deb aytiladi, garchi uning otasining ayrim afsonalarida bo'lsa ham. Bu Anubisning o'lganlarning ruhlarini tortish va ular jahannamga kirishga loyiqmi yoki yo'qligini aniqlashdir. Uning vazifalari doirasida u yo'qolgan qalb va etimning homiysi.jahannamga

Best - mushuk ma'budasi Bastet ma'budasi bronza haykalchalari, mushuk yoki mushuk boshli ayol kabi. Misrda mushuklar ko'pincha xudolarga sig'inishgan, Bast eng sharaflı shahvat xudolari bo'lgan. Shuningdek, Bastet ismli jinsiy aloqa va fertillik xudosi edi. Aslida, u sher kabi tasvirlangan edi, lekin ba'zida uning yonida mushukchalar bilan tasvirlangan, chunki unda tug'ilishning ma'budasi sifatida uning roliga hurmat ko'rsatildi.

Geb -yer xudosi Geb tasvirlanishi, devor bo'yoqlarining detallari, Baenentyu maqbarasi, Bahariya Oasis, Misr, Misr sivilizatsiyasi, Sait davri, XXVI Qadimgi Misr dinida Geb yerning xudosi sifatida tanilgan va Misrning birinchi shohidir. U tez-tez osmon ma'budasi, yong'oq ostida yotgan holda tasvirlangan. Yerning xudosi sifatida o'z rolida, u fertillik xudosi. O'simliklar uning tanasida o'sadi, o'lganlar uning ichida qamoqda, zilzilalar uning kulgisidir. U er yuzidagi xudodan ko'proq - aslida u erdagi barcha narsalarning xudosi.

Xatxor - musiqa, gozallik va sevgi ilohasi Misrliklar Ra'ning xotini Xatrorga hurmat-ehtirom ko'rsatishdi. Misr dini, Xathor, ayollik, sevgi va onalik quvonchini o'zida mujassam etgan xudosiz ma'buda edi. Urug'likning ramzi bo'lish bilan bir qatorda u yer osti dunyosining ma'budasi sifatida tanilgan va u G'arbga yangi kelganini mamnuniyat bilan qabul qilgan.

Isis -ona ma'budasi Isis ko'pincha qanotlari yoyilganligi bilan tasvirlanadi. Foto kredit: Dastlab mozorli ma'buda, Isis Osirisning sevgilisi edi. O'limidan so'ng, u sehr-joduidan uni tiriltirish uchun foydalangan. Isis, Misrning eng qudratli xudolaridan biri bo'lgan Horusning onasi sifatida uning roli uchun faxrlanadi. U ham Misrning har bir bayrami va oxir-Misrning ilohiy onasi edi.

Osiris -misr xudolari shohi Osiris taxtda, o'lik kitobida ko'rsatilgandek, tana papirusida. Osiris yerning va osmonning o'g'li va Isisning suyuqlisi edi. U insoniyatga sivilizatsiya sirlarini o'rgatadigan xudodir. Bugungi kunda u ayrim yahudiylar tomonidan mag'rurlik va hosilning xudosi sifatida sharaflanadi.

Ma'at - haqiqat va adolat ilohasi Maat - haqiqat va adolatn xudosi. U Thoth bilan turmush qurgan va quyosh xudosi Raning qizi. Haqiqatdan tashqari u uyg'unlik, muvozanat va ilohiy tartibni aks ettiradi. Misr afsonalarida, koinotning yaratilishidan so'ng qadam bosgan va betartiblik va buzuqlik o'rtasida uyg'unlikni keltiradigan Ma'atdir.

Amon Ra - quyosh xudosi Ra Misr mifologiyasida muhim rol o'ynadi. Ra osmonning hokimi edi. U quyosh xudosi, nurni keltiradigan va fir'avnlarga homiy bo'lgan. Afsonaga ko'ra, quyosh osmonlar bo'ylab sayohat qiladi, Ra esa aravasini osmondan boshqaradi. Aslida, u faqat quyoshning quyoshi bilan bog'liq bo'lsa-da, vaqt o'tgan sayin Ra RaI kun bo'yi aloqada bo'ldi.

Tot - Oy, donishmandlik va tabobat xudosi Thot ("Toth", "goth" dan ko'ra "ikki" bilan qofiyalangan) qadimgi Misr dinlari va ibodatning eng muhim xudolaridan biri bo'lgan. Ra, uni la'natlagan Ra ismli til sifatida tanilgan va tez-tez Ra uchun nomzod edi. Ra Ba'zi manbalarda Ra'ning o'g'li bo'lishiga qaramay, Thoth sehrli tilning kuchi yordamida o'zini yaratishga muvaffaq bo'lgan nazariya ham mavjud. U sehrning yaratuvchisi va xudolar xabarchisi sifatida tanilgan. Shuningdek, ba'zi hikoyalarda, shuningdek, ilohiy yozuvlarni saqlovchi, xudolarga maslahat beruvchi va tortishuvlarda vositachi sifatida ham ta'riflangan.

Taweret -tug'ilish xudosi Taweret tug'ish va tug'ishning Misr xudosi edi, biroq u bir muddat jin urgan. Hippopotomus bilan aloqador bo'lgan Taweret, ayollarni mehnat va yangi tug'ilgan chaqaloqlarni kuzatib turadigan va himoya qilgan ma'buddir.

Qadimgi Misr tarixini davrlashtirish: Qadimgi Misr tarixi bu er.avv. IV ming yillikning II yarmidan davlat va sinfiy jamiyatni paydo bo'lishidan er.avv. VI asr da Misrning Ahmoniylar davlatiga qo'shib olingan davrigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Qadimgi Misr tarixi quyidagi davrlarga bo'linadi:

1. Sulolalgacha bo`lgan birinchi davr (er.avv. IV ming yillikning I yarmi) urug'chilik munosabatlari yemirilishining boshlanishi. 2. Sulolalgacha bo`lgan II davr yoki Gerzey davri (er.avv. V ming yillikning II yarmi) Ijtimoiy tengsizlikning paydo bo`lishi, ilk sug'orish inshootlarining paydo bo`lishi, ilk nom birlashmalarining tashkil topishi. Davr oxirida Yuqori va Quyi Misr davlatlarining paydo bo`lishi. 3. Ilk podsholik I-II umummisr sulolalarining boshqaruvi. Yagona umummisr davlatlarining paydo bo`lishi. (er.avv. XXXI-XXIX asrlar). 4. Qadimgi podsholik davri III-IV sulolalar hukmronligi (er.avv. XVIII-XIII asrlar). 5. O`tish davri. (VII-VIII sulolalar, XXIII-XXI ). Yagona Misr davlatining nomlarga parchalanishi. 6. O`rta podsholik davrida markazlashgan Misr davlatining tiklanishi. X- XIII sulolalar boshqaruvi (XXI-XVIII sulolalar). 7. II O`tish davri (XIV-XVI sulolalar.) XVIII asr oxiri – XVI asr boshlari) Misrning zaiflashuvi. 8. Yangi podsholik davri. XVIII-XX sulolalar hukmronligi. (er.avv. XVI- XI asrlar) Misr jahon davlatining paydo bo`lishi. 9. III o`tish davri. (XXI sulola XI-X asrlar) Misrning tushkunligi. 10. So`nggi podsholik. Misr chet elliklar hukmronligi ostida (XXII-XXV sulolalar er.avv. XI- VIII asrlar) Misrning Sais (XXVI) sulolasi davrida tiklanishi. (er.avv. VII-VI asrlar). 11. Misrning Eron tomonidan bosib olinishi va Eron davlatiga qo`shib olinishi (XVII- XXX sulolalar, er.avv. VI-IV asrlar).

VIII. Yunon-Rim davri 332 (eramizdan avval) – 638 yillar VII. Eronliklar hukmdorligi davri 27-suloladan 30-sulolagacha yillar (eramizdan avval) VI. Misrliklarning songgi davri 25 va 26-sulolalar yillar (eramizdan avval) V. Yangi podsholik davri 18-suloladan 24-sulolagacha yillar (eramizdan avval) IV. Giksoslar hukmdorligi davri 14-suloladan 17-sulolagacha yillar (eramizdan avval) III. Orta podsholik davri 11-suloladan 13-sulolagacha yillar (eramizdan avval) II. Qadimgi podsholik davri 3-suloladai to 10-sulolagacha yillar (eramizdan avval) I. Arxaika davri 1- va 2-sulolalar yillar (eramizdan avval)

Qadimgi Misr yozuvi: Qadimgi Misrda yozuv miloddan avvalgi IV-III ming yillik tutashgan joyda paydo bo'lgan. Qadimgi Misr yozuvi qabrlar va piramidalar devorlarida tasvirlar va matnlar shaklida aks ettirilgan. Misr yozuvlari sirlarini barqaror saqlagan. Maslahat qadimiy yozuv Misr 1799 yilda Iskandariya yaqinidagi Rozetta shahrida topilgan Rosetta toshiga aylandi. Balandligi 1,2 m, eni taxminan 1 m va qalinligi 30 sm bo'lgan 760 kg vaznli plitaning bo'lagiga uchta bir xil matnlar qo'yilgan. turli tillarda Qadimgi Misr yozuvi. Yuqori qismida 14 satrda qadimgi Misr iyerogliflari, toshning o'rtasida 34 satr demotik yozuv bilan band bo'lgan, pastki qismida esa 14 satr qadimgi yunon tilida. Topilma qadimgi Misr yozuvlari tarixini tadqiq qilish uchun boshlang'ich nuqtaga aylandi yildan beri tilshunoslar qabrlar devorlaridagi yozuvlarni ochib berishga muvaffaq bo'lishdi. qadimiy yozuv turli tillarda iyerogliflar Misrliklar yozuvni donolik xudosi Tot ixtiro qilgan deb hisoblashgan. "Ilohiy so'z" ieroglif shaklida uzatilgan. Ieroglif tushunchasi yunoncha

ieros (muqaddas) va glifodan kelib chiqqan. (Yozuv). Tadqiqotchilar-Misrshunoslar "muqaddas xat" ga fonetik belgilar qo'shilgan holda tasviriy yozuv deb ta'rif berishdi. Ierogliflar chapdan o'ngga ustunlar bilan yozilgan. Ieroglif belgilar toshlarga o'yilgan, teriga o'yilgan, cho'tka bilan papirusga surilgan. Ieroglif harflar eramizning IV asrigacha qabrlarda va diniy maqsadlarda ishlatilgan. Qadimgi Misr va yozuv tarixi: Ieratik belgilar Qadimgi Misrda yozuv tarixida iyeroglif yozuv ieratik bilan bir vaqtda mavjud bo'lgan. Ushbu tur qadimiydir misr yozuvi, keyinchalik demotik yozuv kabi, yozma yozuv edi. Yozish uchun papirus, charm, loy parchalari, matolar, yog'och ishlatilgan. Belgilar siyoh bilan qilingan. Ieratik belgilar qadimgi Misr ruhoniylari tomonidan iqtisodiy hujjatlar va adabiy risolalar yozish uchun ishlatilgan. "Ieratik" harfi eramizning III asrigacha mavjud bo'lgan. va yozish uslubi bilan ajralib turardi: o'ngdan chapga.misr yozuvi

Misr ehromlari Misr piramidalari - Misrda joylashgan piramida shaklidagi qadimiy tuzilmalar hisoblanadi yil noyabr oyidan boshlab piramidalar soni 118 tadan 138 talar orasida. Piramidalarning aksariyati Qadimgi qirollik va Orta qirollikning fir'avn va ularning xotinlari uchun bunyod etilgan. Eng mashhur Misr piramidalari Giza shahrida joylashgan. Ularning eng kattasi Keops piramidasi bolib, bu piramida dunyoning yetti mojizasi hisoblanadi.

Mumiyolash : Momiyolashdan asosiy maqsad tanani u dunyodagi hayot uchun saqlashdir. Agar tana halok bolsa, uning ruhi «Ka» ham nobud boladi. Oilaning imkoniyatiga qarab momiyolashning har xil usullari mavjud bolgan. Eng yaxshi va lekin eng qimmat usul tanadan uning barcha ichki a'zolarini olishni talab etgan. Ularni yaxshilab quritish va orab, «kanopa» deb atalgan idishlarga solib qoyish kerak bolgan. Song bosh miya olingan. Yurak esa alohida momiyolangan va qaytadan tanaga qoyilgan. Chunki bu a'zo (bosh miya emas) aql manbai deb baholangan. Tana 90 kun mobaynida oyuvchi natriy eritmasiga solib qoyilgan. Shundan song unga hayot korininishini berish maqsadida yuz terisi orasiga mohirlik bilan yostiqlar qoyilgan. Keyin tananing hammasini surp bilan orashgan. Shohlarni yoki muhim shaxslarni momiyolaganda, ularning qimmatbaho oltin-kumush buyumlarini belbog orasiga yashirganlar.

Sarkofag : Sarkofag (yun. go'shtni yutuvchi), sarqofa tobut turlaridan biri. Asosan, tosh, marmar, yog'ochdan to'g'ri to'rtburchak, ba'zan qayiqsimon qopqoqli qilib yasalgan. Sarkofagga jasad qo'yish Qad. Misrda fir'avnlarning sulolasi davri (mil. av. 3ming yillik)da keng rasm bo'lib, Suriya, Finikiya orqali Sharqqa, shuningdek, Gretsiya va Rimga tarqalgan. Markaziy va Sharqiy Oltoydagi qad. skif qo'rg'onlarini ochish jarayonida yog'och g'oladan o'yib ishlangan Sarkofaglar topilgan. Sarkofagga ko'pincha jasad mo'miyolab qo'yilgan. Amir Temur jasadi ham Sarkofagga solingan (bu Samarqanddagi O'zbekiston xalqlari madaniyati va san'ati tarixi muzeyida

saqlanmoqda). Sarkofaglar o‘zining badiiy bezak va suratlari, shuningdek, har xil qad. yozuvlari bilan san’at hamda epigrafika yodgorligi sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. E.Qosimov, E.Nuriddinov, R.Mulladjanova, F.Ismatullayev, N.Rasulova, Sh.Zokirov, A.Abdiazimov, T.Ponomaryova, M.Nasriddinova mualliflari tomonidan tayyorlangan “QADIMGI VA O’RTA ASRLAR DAVRI” nomli kitobi asosida tayorlandi.
2. Karimov I.A. “Tarixiy xotirasiz-kelajak yo’q” T:1998-YIL
3. SHuhrat Ergashev “Qadimgi sivilizatsiyalar” T:2016
4. Hayitov J.Sh. Jahon tarixi. O’quv qo’llanma. Buxoro “Durdona” nashriyoti. 2021. – 280 bet. 2. Jahon tarixi (I tom, I qism) / darslik / T.: -NAVROZ, 2018. –260 b 5. Jahon tarixi (Qadimgi Sharq, Qadimgi Yunoniston va Rim tarixi) / o’quv qo’llanma / T.: -NAVROZ, 2018. –304 b.
5. Ражабов Р. Қадимги дунуо тарихи. Тошкент. 206. Roger B. Beck, Linda Black, Larry S. Krie 09